

ІСТОРИЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.01

С. Б. БРЕЖНЕВА

викладач

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

Й. ПЕСТАЛОЦЦІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПРУССЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

У статті висвітлено погляди Й. Песталоцці на розвиток педагогічної освіти, його педагогічні ідеї та принципи, які безпосередньо вплинули на розвиток музичної освіти. Описано методи навчання та їх зміст. Відображено вплив педагогічних ідей Й. Песталоцці на реорганізацію освіти в Пруссії, а також вплив методів навчання на розвиток етноконфесійної музичної освіти. Вказано значущість педагогічних ідей у Швейцарії, Англії, країнах Західної Європи, Америці. Німці гідно оцінили внесок Й. Песталоцці, ретельно вивчивши його погляди.

Ключові слова: дитина, педагогічні погляди, освітня система, меноніти, навчальний процес, музична освіта, Й. Песталоцці.

Педагогічна філософія Й. Песталоцці має важливе значення для сучасності. Педагог вважав, що діти повинні не лише бачити гармонію в природі, а й чути її звуки, тому й навчатися мають з використанням спеціальних музичних вправ, співаючи радісних пісень. Й. Песталоцці дотримувався положення про групове навчання дітей, наполягав на організації колективної навчальної діяльності, зокрема в музичній освіті.

Особливий внесок Й. Песталоцці в розвиток педагогіки полягає в опануванні педагогічної теорії Ж.-Ж. Руссо про природне виховання й навчання дитини засобами звуків, які лунають у природі. На педагога Й. Песталоцці сильно вплинули праці Ж.-Ж. Руссо, зокрема, «Еміль, або Про виховання» (1762 р.) та «Соціальний договір» (1762 р.), що стосується соціальних проблем і морального відродження бідних через народну освіту. Й. Песталоцці захоплювався основними ідеями Ж.-Ж. Руссо про те, що необхідно використовувати можливості дитини, наповнювати її життя та навчання тим, що надає оточення. Сенсорне враження від природи – це початок навчання, який використовував Й. Песталоцці в розробці своїх поглядів у навчанні дітей музики. Метод Й. Песталоцці та методика навчання музики й співу згодом були поширені в прусських школах, а також на територіях, куди іммігрували меноніти, зокрема на південноукраїнських землях.

Гуманізм Й. Песталоцці сприяв розвитку музичної освіти, що впливає на інтелектуальний розвиток дитини. Філософські погляди Й. Песталоцці відображають його уявлення про розвиток дитини, родини, держави та нації. Якщо задовольняються потреби дитини серед близьких людей, а держава сприяє розквіту нації, це надає задоволення людям та приводить до внутрішнього миру серед інших та особистої живої віри в Бога.

Мета статті – висвітлити основні педагогічні ідеї Й. Песталоцці, які панували в прусській освітній системі та вплинули на розвиток етноконфесійної музичної освіти.

Для реформування освіти ХІХ ст. характерні нові суспільні уявлення про цілеспрямований розвиток мислення й розуму дитини, її волю до дії та її людських якостей. Саме ця ідея знайшла відображення в німецькій педагогіці, де вихованню дітей відведено центральну роль. Поступово освіту починають розглядати як державне завдання, а школи підпадають під юрисдикцію Німеччини (1794 р.), виникає розгалужена система освіти, яка має також ієрархічну систему шкіл у сільській місцевості. Однак шкільна

система та її обов'язковість стикались з опором з боку батьків, оскільки вони постійно використовували дитячу працю у власному господарстві протягом року. Був знайдений компроміс у суспільстві: навчання й праця дітей були узгоджені між собою. Закон про захист дітей (1839 р.) покращив їх стан: вони могли працювати, якщо пройшли початкову школу. Технічний прогрес суспільства дав змогу значно знизити частку дитячої праці, а в середині XIX ст. близько 80% населення закінчило початкову (елементарну) школу. Упродовж XIX ст. у Німеччині покращилися методи навчання дітей, введено такі матеріали, як дошка, крейда, грифель, грифельна дошка для виконання дитиною завдань; удосконалено організацію навчання, введено правило піднімати руку на занятті, якщо дитина хоче щось сказати; широко почали використовувати методи навчання педагога Й. Песталоцці на основі таких принципів, як «Форма», «Число», «Слово/Звуки». У німецькій освіті розроблено теоретичний підхід: навчання дитини через дію, розвиток самостійності як чіткого уявлення про досягнення мети. У XIX ст. кількість учнів у класах становила від 80 до 100 осіб. Учитель здійснював фронтальне керівництво навчальним процесом, даючи чіткі короткі інструкції щодо виконання завдань; практикували швидкі запитання вчителя та швидкі відповіді учнів. Однак були тілесні покарання, регламентовані окремо для дівчат і хлопців. До дітей віком до 8 років тілесні покарання не застосовували.

Німці гідно оцінили внесок Й. Песталоцці. Після лідерства Ж.-Ж. Руссо він відкинув релігійну мету навчання та викладання простих слів і численних фактів, які були характерними для всієї початкової освіти майже до кінця XVIII ст. Він вважав, що треба добре організувати програми, в яких враховано природний розвиток почуттів/інстинктів, можливостей та повноважень дитини, яка росте. Беручи прогресивну ідею Ж.-Ж. Руссо про повернення до природи, він намагався застосувати її до виховання й навчання дітей. Це привело до його відмови від того, що він називав «порожнім звучанням простих слів» та «зовнішнім проявом» у навчанні читання та Катехізису, а також введення на їх місця реальних досліджень, заснованих на спостереженнях, експериментах і міркуваннях. «Сенсорне враження» стало його методичним прийомом навчання.

Щоб психологізувати навчальний процес та гармонізувати його з природним розвитком дитини, він ретельно вивчав поведінку дітей, спостерігав за ними й на підставі цього створював такі методи навчання, які б безпосередньо впливали на почуття та розум, а отже, навчали та розвивали дітей, розвивали їх органічно, допомагали природі забезпечити «симетричний і гармонійний розвиток» усіх «факультетів» дитини. Реальна освіта повинна розвивати дитину в цілому: психічно, фізично, морально – і закликати до тренування голови, серця й руки. На думку Й. Песталоцці, єдиним належним засобом розвитку сил дитини є стимулювання її самостійності в навчанні, керування фізичними навантаженнями, розвиток інтуїції, сприймання оточення під керівництвом педагога [2].

Освіта теж повинна дотримуватися належного прогресу розвитку дитини та оцінювати її таким чином, щоб кожен крок цього процесу мав етапи, поєднані між собою: вирости з попереднього й перерости в наступний етап. Для досягнення цих цілей підготовка повинна бути всебічною та гармонійною. Бажана свобода повинна бути дозволена дитині в навчанні; метод навчання має бути в основі аналітичним; реальні предмети повинні передувати символам і словам/назвам; нарешті, учитель повинен думати про організацію навчання дитини, зіставляти отримані результати, визначати, чого навчається дитина.

Німці дуже ретельно вивчали його погляди, літературні твори, цілеспрямовано та ретельно переймали його педагогічний досвід [1].

Педагогічні погляди Й. Песталоцці протягом життя змінювалися. Спочатку він мав філантропічне уявлення про організацію освіти для бідних дітей та вважав, що їх становлення можливо за допомогою освіти. Він приділяв увагу також викладанню навчальних предметів, робив багато спроб сформулювати свій метод навчання дітей. Як основу своєї подальшої педагогічної роботи він узяв у Ж.-Ж. Руссо думку про природовідповідне виховання дитини та почав шукати такі методи впливу на почуття, думки й поведінку дитини, які відповідають природі дитини й не заперечують її розвитку.

У 1800 р. Й. Песталоцці сам відкрив школу в старому замку. Тепер під його керівництвом були вчителі, зацікавлені в удосконаленні навчання, тож могли спеціалізуватися на освітній роботі. Він виділив окремих учителів для малювання, географії та історії, мови та арифметики, а також гімнастики. У 1801 р. школа була розширена в педагогічну навчальну школу, уряд надавав допомогу в обмін на забезпечення швейцарським учителям на один місяць стажування в школі. Й. Песталоцці написав і опублікував, як Гертруда навчає своїх дітей, пояснивши організацію навчання, педагогічні методи; «Посібник для навчання орфографії та читання»; «Книгу для матерів», присвячену опису «предметного викладання».

Педагог вважав, що кожна людина може бути піднесена через вплив освіти на рівень інтелектуально, вільного й морально незалежного життя, що кожна людина має право на таку свободу та незалежність. Шлях до цього лежав через повне використання розвивальних сил під керівництвом учителя, а не через процес повторення незрозумілих слів. Крім того, Й. Песталоцці обурювався суворою дисципліною, яка протягом століть була характерна для всіх навчальних закладів. Він вважав, що вона за своєю природою аморальна, і намагався замінити на люблячу дисципліну – «мислячу любов».

Наслідки цих нових ідей для організації освіти в Пруссії були вагомими. Вони своєчасно дали освітню мету, зокрема мету початкової школи XIX ст., перетворивши її з інструменту церкви на інструмент суспільства, який можна використовувати для власної регенерації та поліпшення добробуту всіх. Введення в школах вивчення природних об'єктів революціонізувало як методи, так і предмети навчання. Спостереження й експеримент, як правило, замінили просте механічне запам'ятовування; обговорення навчальних проблем учнями вплинули на розвиток їх мислення й замінили читання слів у книгах; дітей спонукали думати про те, що вони роблять у процесі засвоєння навчального предмета; введено інструкцію в навчання дітей, яка чітко регламентує діяльність на уроках, а також інструкції, які здійснюються на рівні всього класу та з окремими групами дітей. Це означало одне: всебічна реорганізація навчання в народній школі на нових освітніх засадах.

Робота Й. Песталоцці також передбачала введення нового навчального предмета, організацію нових навчальних предметів для початкової школи та зміни в змісті початкової освіти. Спостереження дітей на уроках привело до розвитку елементарного наукового вивчення природного об'єкта, а розмова про те, що було помічено, – до використання активної мови. Підрахунок і вимірювання предметів та об'єктів природи формували в дітей знання про число й цифру, що сприяло виникненню нового типу первинної арифметики. Уроки читання також були змінені. Замість початкової освіти, заснованої на читанні, невеликому письмі, повторюванні текстів з Катехізису, створено нову початкову школу, що мала суто світський характер. Ця нова школа була заснована на вивченні реальних предметів через сенсорні враження, індивідуальні вираження ідей, активність та правильний розвиток сил дитини. Фактично «розвиток факультетів» дитини є провідною думкою Й. Песталоцці.

Це відображено у працях дослідника В. Чорної: «Розкриваючи особливості розвитку слухової перцепції під час опанування дитиною мовлення, Й. Песталоцці пропо-

нував спиратися на «чарівність звуків», застосовувати прийом підкресленої вимови звуків – «то голосно, то тихо, то співучо, то сміючись» [7, с. 81].

Глибока прихильність Й. Песталоцці до сили освіти з метою відродження суспільства була дуже впливовою у Швейцарії, у всій Західній Європі, а пізніше в Америці. Це вказувало суспільству, як працювати з дітьми, зокрема із сиротами, бродягами та тими, хто має фізичні вади або потребує допомоги, шляхом надання інтелектуальної та виробничої підготовки підростаючому поколінню. У 1804 р. методи навчання за Й. Песталоцці були впроваджені в початкових школах Пруссії. У 1808 р. сімнадцять учителів були відправлені до Швейцарії за рахунок пруського уряду та протягом трьох років вивчали педагогічні ідеї й методи Й. Песталоцці. Після повернення вони стали директорами початкових шкіл та поширювали його педагогічний досвід серед інших учителів. У 1808 р. король Вюртембергу прослухав п'ять лекцій про методи Й. Песталоцці, які доповідав учитель і пастор Целлер, і запросив його на посаду шкільного інспектора у своєму штаті. З Пруссії педагогічні ідеї та методи навчання Й. Песталоцці поступово поширювалися й у інші німецькі держави. Багато швейцарських учителів навчалися в нього, це також допомогло поширити його досвід та ідеї у школах Швейцарії. У німецькій частині Швейцарії педагогічні ідеї Й. Песталоцці особливо вплинули на реорганізацію освіти.

Ідеї Й. Песталоцці також дійшли до Англії, але вони не були цілком позитивно прийняті там. Якщо німецькі землі перейняли як спосіб, так і дух, то англійська освіта – в основному форму. Пізніше педагогічні ідеї Й. Песталоцці прийшли до Сполучених Штатів, спочатку значною мірою через англійські джерела, і приблизно після 1860 р. відбулася глибока реорганізація американської початкової освіти. Після того, як заклад Й. Песталоцці ставав відкритим, відвідувачі та комісії з багатьох країн приїжджали до нього, виникла освітня мода на педагогічні ідеї Й. Песталоцці. Наслідування було і природним, і корисним; дурниці й шарлатанство із часом зникли, залишивши справжній прогрес у освітній концепції.

Робота Фелленберга (США) була продовженням концепції соціального відродження освіти за Й. Песталоцці, він запропонував ідею та план поєднання сільського господарства зі шкільною освітою. Проте цей план був досить короточасним у Сполучених Штатах.

Меноніти, коли організовували освіту для дітей на південноукраїнських землях, були добре ознайомлені з теорією та практикою навчання в початкових школах за системою Й. Песталоцці. Серед менонітів також були дуже популярні ідеї Й. Гербарта, який пропонував побудувати педагогіку на двох базових науках – «Етиці» і «Психології», визначити шляхи та засоби виховання й навчання молоді. Він розглядав метод навчання як ремесло в руках підростаючої людини.

Лідери пруських реформ розуміли, що для досягнення національного відродження через освіту потрібні нові педагогічні принципи організації освіти, тому що існуючі не давали добрих результатів та не були достатніми для виконання нових економічних завдань. Ці принципи були знайдені німецькими педагогами та освіченими людьми в роботі та працях швейцарського педагога Й. Песталоцці, адже в 1830 р. практично повна неграмотність у Швейцарії була подолана завдяки поширенню його педагогічного досвіду.

Широковідомий німецький філософ Й. Г. Фіхте (1762–1814 рр.) сприяв втіленню педагогічних ідей, освітньої практики навчання підростаючого покоління, які впроваджував Й. Песталоцці. Й. Г. Фіхте був переконаний у тому, що Й. Песталоцці мав на меті допомогти нижчим класам; усунути відмінності між дітьми в процесі навчання та розвивати їх здібності як джерело людського природного ресурсу [2].

Педагогічна філософія Й. Песталоцці має важливе значення для розуміння пруської реформи школи та музично-педагогічної роботи таких людей, як М. Т. Пфайффер, Г. Г. Негелі, К. Целлер та Б. К. Л. Наторп [3; 4; 5]. Дослідники звертають увагу, що під час життя Й. Песталоцці дві революції залишили свій слід у Швейцарії. Першою була Французька революція, кульмінація якої настала з вторгненням французьких армій до Швейцарії 1798 р. Другою – промислова революція, адже вона повільно почала змінювати життя кожного. Ідеали Французької революції: турботи про свободу, рівність і гідність усього людства – справили на Й. Песталоцці сильне враження. Смуток робітничих класів після промислової революції викликав у нього почуття жалю та прагнення до поліпшення освітнього стану більшості бідних людей і їх дітей.

На переконання Й. Песталоцці, остання революція сильно й важко вразила серце швейцарського суспільства, кожної окремої сім'ї, кожної дитини. Через довгі робочі години, які всій сім'ї, навіть дітям, доводилося витратити на промислову працю, сімейні зв'язки між батьками та дітьми були зруйновані. Й. Песталоцці визнав, що наслідки індустріалізації вимагають, щоб школи взяли на себе функції, які раніше були частиною домашньої освіти. Він відчував, що учні повинні навчатися в «сімейних» умовах, подібних до домашнього середовища, що навчання повинно включати як загальне, так і професійне. По суті, Й. Песталоцці почав освітню революцію, що мала на меті соціальне відродження через освіту, працю та дисципліну в домашньому середовищі.

У своїх школах у м. Станс (Stans) (1798–1799 рр.), м. Бургдорф (Burgdorf) (1799–1804 рр.) та м. Івердон (Yverdon) (1805–1825 рр.) Й. Песталоцці застосував ці принципи про форму, число і слово/назву до різних предметів, таких як географія, математика, історія тощо. Проте він спочатку не бажав застосовувати форму, число, назву до навчання музики, тому що сам мав лише елементарні знання про неї. Але згодом Й. Песталоцці змінив своє ставлення до ролі музики в навчанні дітей. Він у листі до англійця Д. П. Гривса писав про те, що музика впливає на почуття, налаштовує розум дитини на найкращі враження. Вишукана гармонія, елегантність виконання дійсно може дати задоволення знавцеві; але це проста й непрофесійна грація мелодії, яка говорить із серцем кожної людини. Наші власні національні мелодії, які з незапам'ятних часів звучали в наших рідних долинах, загрожують спогадами найяскравішої сторінки нашої історії та найбільш привабливих сцен жителів. Але ефект музики в освіті полягає не тільки в тому, щоб зберегти живе національне почуття: вона проходить набагато глибше; якщо вона вирощується в правильному дусі, вона вражає корінь кожного поганого або вузького почуття, кожної невігідної або середньої схильності, до будь-якої емоції, недостойної людства [6].

У 1809 р. Й. Песталоцці звернувся до майстра Т. Пфайффера, вчителя в Ленцбурзі, і Г. Г. Негелі, учителя й диригента в Цюриху, з метою створення плану «Спів. Освіта. Навчання» для народних шкіл (Gesangbildungslehre) відповідно до його розроблених принципів, які успішно діяли в освіті. Обидва вони прибули до Й. Песталоцці. М. Т. Пфайффер представив основний педагогічний план, а Г. Г. Негелі розробив його деталі.

Г. Негелі опублікував невелику книжку під назвою «Теорія пісні Песталоцці за винаходом Пфайффера», яку науково представлено в назві Й. Песталоцці «Друзі Пфайффера» (інший переклад: «Метод Песталоцці про музичну інструкцію, яка розроблена Пфайффером, та представлений художньо та науково в імені Песталоцці, Пфайффера та їхніх друзів») (нім. «Pestalozzische Gesangbildungslehre nach Pfeiffers Erfindung kunstwissenschaftlich dargestellt im Namen Pestalozzis», «Pfeiffer und Freunde») (Цюрих, 1809 р.). Таким чином, Г. Негелі окреслив філософсько-педагогічну основу теорії та методики з музики (вокального співу), яка була опублікована в 1809 р.

Висновки. Отже, Й. Песталоцці був великим реформатором освіти, він розробив освітні принципи, які розвивали розум, серце, почуття підростаючого покоління. Його педагогічні доктрини базуються на збагаченні досвіду дитини, її вправності в навчанні, зокрема у музичній освіті. Він дотримувався ідеї про невичерпні ресурси людської природи, про розвиток дитини засобами природи, яка містить у своїй основі форму, число, звук, що згодом вплинуло на розвиток музичної освіти.

Список використаної літератури

1. Downs R. V. Heinrich Pestalozzi: Father of Modern Pedagogy. Boston : Twayne Publishers, 1975. 147 p.
2. Fichte, Reden an die deutsche Nation, Neunte Rede. URL: <http://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=de&u=http://gutenberg.spiegel.de/buch/reden-an-die-deutsche-nation-411/9&prev=search> (дата звернення: 14.01.2018).
3. Gutek G. L. Pestalozzi and Education. Chicago : Random House, 1999. 178 p.
4. Heafford M. Pestalozzi: his thought and its relevance today. London : Methuen & Co Ltd, 1967. 337 p.
5. Silber K. Pestalozzi: the man and his work. California, 1973. 337 p.
6. Letkemann P. The hymnody and choral music of Mennonites in Russia, 1789–1915 : Ph.D Dissertation. Toronto, 1986. 140 p.
7. Чорна В. В. Погляди представників зарубіжної педагогічної думки XVI – XIX ст. щодо сенсорного виховання молодших школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Т. Г., 2010. Вип. 6. С. 78–83.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2018

Брежнева С. Б. И. Песталоцци и его влияние на развитие этноконфессионального музыкального образования на основе прусской образовательной системы

В статье освещены взгляды И. Песталоцци на развитие педагогического образования, его педагогические идеи и принципы, которые непосредственно повлияли на развитие музыкального образования. Описаны методы обучения и их содержание. Отражено влияние педагогических идей И. Песталоцци на реорганизацию образования в Пруссии, а также влияние методов обучения на развитие этноконфессионального музыкального образования. Отмечена значимость педагогических идей в Швейцарии, Англии, странах Западной Европы, Америке. Немцы оценили вклад И. Песталоцци, тщательно изучив его взгляды.

Ключевые слова: *ребенок, педагогические взгляды, образовательная система, меннониты, учебный процесс, музыкальное образование, И. Песталоцци.*

Brezniewa S. J. Pestalozzi and His Influence to the Development of Ethnoconfessional Music Education on the Prusle Educational System's Presches

The article deals with J. Pestalozzi's views to the of pedagogical education development, his pedagogical ideas and principles, which directly influenced to the development of musical education. The teaching methods and their contents are described. There are shown the influence of J. Pestalozzi's pedagogical ideas, on the reorganization of education in Prussia, and the influence of teaching methods on the development of ethnoconfessional musical education in article. Also it shown the importance of pedagogical ideas by J. Pestalozzi in many countries: Switzerland, England, throughout Western Europe, America. The Germans appreciated the contribution of J. Pestalozzi, on the basis of a thorough study of his views, literary works.

The article also examines the attitude to the role of music in teaching children through the prism of J. Pestalozzi's views. According to his pedagogical beliefs, real education should develop the child mentally, physically and morally. J. Pestalozzi for the education of a harmonious person gives great importance to music and to singing at classes. In accordance with the principles developed by J. Pestalozzi, who successfully acted in education, described the role of creating a plan for folk schools of such people as the master of the teacher M.T. Pfeiffer, the teacher and conductor G. G. Negeli. M. T. Pfeiffer introduced the main pedagogical plan, and G. G. Negeli developed his specifics. G. Negeli outlined the philosophical and pedagogical basis of the theory and methodology of music (vocal singing), which was published in 1809, published a small book entitled «The Pestalozzi's song theory by Pfeiffer».

Key words: *child, pedagogical views, educational system, Mennonites, learning process, musical education, J. Pestalozzi.*